

O‘ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI
XORIJIY FILOLOGIYA FAKULTETI
O‘ZBEK FILOLOGIYASI KAFEDRASI

O‘ZBEK TILI

7-amaliyot

O‘ZMU -2020

KITOB MUTOLAASI.
ERKIN VA TURG‘UN BIRIKMALAR. FRAZEOLOGIK BIRLIKLARNING
TURLARI
MAVZU REJASI:

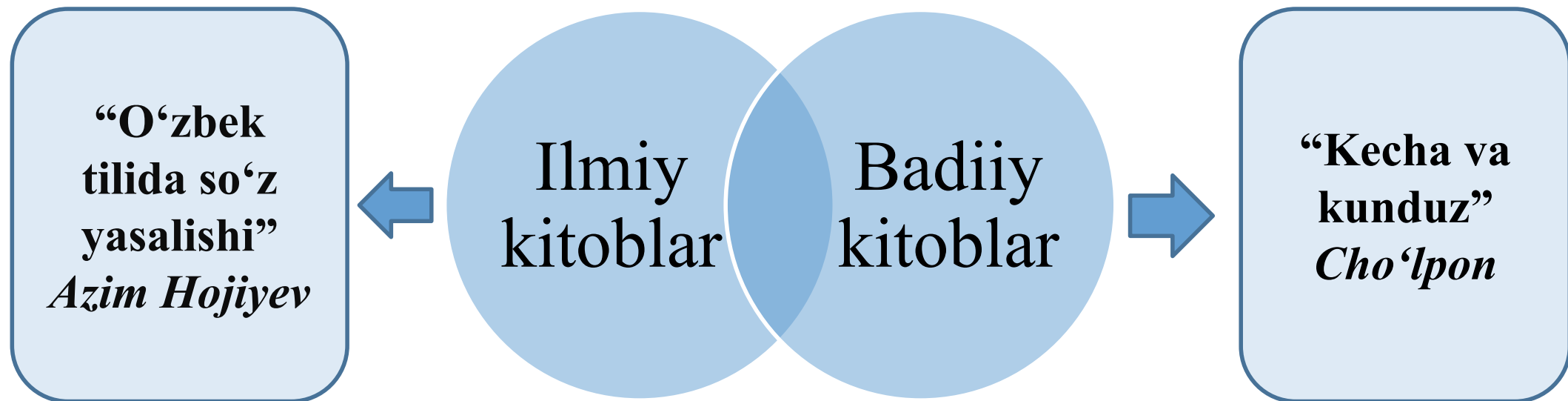
- 1. Kitob – bilimlar xazinasi***
- 2. Kitob tarixi haqida***
- 3. Alisher Navoiy nomidagi O‘zbekiston Milliy kutubxonasi***
- 4. Erkin va turg‘un birikmalar***

1. KITOB – BILIMLAR XAZINASI

Kitoblar inson tafakkuri durdonalarini to‘playdi va ularni avlodlarga yetkazadi.

Oybek

KITOB – BILIMLAR XAZINASI

Kitob! Undan qudratliroq bilim va hayot maktabi yo‘q. U insonni ulug‘laydi, buyuk kashfiyotlarga yo‘l ochadi. Kitob o‘qib-o‘rganmagan, bu bebaho xazinadan foydalanmagan kishini topish qiyin. Ammo bu imkoniyatdan to‘g‘ri foydalanmayotganlar ham bor. Ko‘p kitob o‘qish, o‘qiganda ham uni tushunib o‘qishda hikmat katta. Ayni kunda kitob mutolaasi kerakmi, yo‘qmi, degan savolni qo‘yish xuddi tashna odamga suv ichasanmi, degan savolni berishga o‘xshaydi. Zero, o‘qish, ilm olishga intilish azal-azaldan xalqimiz fitratida mavjud. Bugun kitob mutolaasi, kitoblarni chop etish, ularni tarqatish tizimini takomillashtirish va eng muhimi, kitob chiqarish va kitobxonlikning davlat siyosati darajasiga ko‘tarilganligi quvonarli hol.

Kitob – bilim manbai, undan yaxshi do‘st yo‘q. Shuning uchun kitobni asrab-avaylaylik, uning ziyosidan boshqalarni ham bahramand etaylik.

2. KITOB TARIXI HAQIDA

Kitob bir necha ming yillar avval paydo bo'lgan, bu davrda u turli xil ko'rishishlarni olgan. Bobilliklar, ossuriyaliklar va boshqa qadimgi xalqlar kitobni loydan tayyorlashgan. Buning uchun yumshoq loydan tayyorlangan plitalarga uchli yog'och bilan maxsus belgilar tushirilgan. So'ngra uni oftobda quritishgan yoki olovda pishirishgan. Kitoblar, hatto, kutubxonalar mana shunday maxsus loy plitalardan tashkil topgan.

Xitoyda esa, dastlab kitobni yupqa bambuk plastinkalarga yozishgan, keyinchalik esa o'z kitoblarini mo'yqalam (cho'tkacha) va tush bilan ipakka, milodiy II asrdan boshlab qog'ozga yozishgan.

Qadimgi Misrda kitob matnlarini tosh plitalarga o'yib yozishgan. Keyinroq papirus ixtiro qilindi. Jips qilib bostirilgan qamish plastinkalarni bir necha o'n metrgacha uzunlikdagi lenta shaklida yelimlaganlar. Ularni o'rog'liq holda saqlaganlar. Misr papiruslaridan deyarli ikki ming yil davomida Yunoniston va qadimgi Rimda yozish uchun yaxshi material sifatida foydalanishgan.

Miloddan avvalgi II asrda Pergan podsholigidagi ustalar yozuv uchun hayvon terisidan yangi material - pergament tayyorladilar. Yunoniston va qadimgi Rimda papirus va pergament juda qimmatbaho material bo'lganligi uchun xomaki matn va xatlarni uchi o'tkir tayoqcha bilan ustiga mum surtilgan taxtachaga yozganlar.

XIII asrdan boshlab Evropada qog'oz asosiy yozuv materialiga aylandi.

Suhbat matni

Men Abdulla Qodiriyga qayin ini bo‘laman, ya’ni u kishining zavjalari Rahbarniso mening opam bo‘ladilar.

“O‘tkan kunlar” nashr etilishi bilan men uni darrov o‘qib chiqdim. Bir kuni Abdulla pochchamiz uyimizga mehmonga keldilar. Ziyofat chog‘ida so‘radilar:

— Xo‘sh, mulla Asomiddin, “O‘tkan kunlar”ni o‘qidingizmi?

— Ha, o‘qidim, – dedim g‘ururlanib.

— Necha marta o‘qidingiz?

— Bir marta.

— Hm-m. Bu kitobni bir marta emas, besh marta o‘qish kerak. Shunda siz muomalani, odobni, hayotni, tarixni, tilni o‘rganasiz, – degandilar. (Asomiddin Rasulmuhammad o‘g‘li)

Bilimlar maskani

Kutubxona – bu kitoblar to‘plami saqlanadigan, bosma va ayrim qo‘lyozma asarlardan ommaviy foydalanishni ta‘minlovchi, muntazam ravishda bosma asarlar to‘plash, saqlash, targ‘ib qilish va kitobxonlarga yetkazish, shuningdek, axborot-bibliografiya ishlari bilan shug‘ullanuvchi, ommaning madaniy saviyasini oshirishda eng faol bo‘lgan, barcha savodxon va ijodkorlar uchun madaniy-ma‘rifiy va ilmiy muassasadir. Kitobxonlarga xizmat ko‘rsatish kutubxonaning asosiy faoliyati bo‘lib, qolgan barcha faoliyatlar(kitob fondini butlash va uni tashkil etish, fond mazmunini yoritish, uni kitobxonlarga yetkazish kabilar) asosiy faoliyat uchun xizmat qiladi.

Kutubxonalar yozma yodgorliklarni saqlovchi xazina sifatida juda qadimda paydo bo‘lgan. Qadimgi davrdagi kutubxonalardan eng mashhuri *Aleksandriya (Iskandariya) kutubxonasidir.*

3. Alisher Navoiy nomidagi O‘zbekiston Milliy kutubxonasi

Vatanimizdagi eng katta kutubxona Alisher Navoiy nomidagi O‘zbekiston Milliy kutubxonasidir. Bu kutubxona 1870-yilda tashkil etilgan. Kutubxonada dunyoning ko‘pgina tillaridagi besh milliondan ortiq kitob mavjud. Bundan tashqari bu kutubxonada O‘zbekiston, O‘rta Osiyo tarixi, ilm-fani, adabiyoti, madaniyatiga oid bir necha minglab noyob qo‘lyozmalar saqlanmoqda.

Topshiriq: Matnni davom ettiring.

Oliy ta'lim va kutubxona

Oliy ta'lim muassasalarining ajralmas bo'lagi

axborot resurs markazlaridir. Men Mirzo ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universitetining Xorijiy filologiya fakultetida tahsil olaman Bizning fakultetimizda ham kutubxona bor. U ikkinchi qavatda joylashgan. Kutubxonada mutaxassisligimizga oid turli mualliflarning kitoblari jamlangan. Bundan tashqari falsafa, ma'naviyat asoslari kabi fanlarga oid kitoblar, ilmiy jurnallar, ilmiy maqolalar to'plamlari, monografiyalar, badiiy adabiyotlar bor. Kutubxona xodimlari bizga kerakli kitoblarni tezda topib beradilar. Kutubxonada qiroatxona ham bor. Ba'zan talabalar shu yerda dars tayyorlaydilar. Men deyarli har hafta fakultet kutubxonasiga borib, qiroatxonada dars tayyorlayman. U yer doim ozoda va jim-jit.

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti rektorati binosida universitet kutubxonasi joylashgan. U yerda barcha fanlarga oid turli yillarda nashr etilgan ko'plab ilmiy manbalar jamlangan. Kitob javonlaridan ilmiy jurnallar, gazetalar ham o'rin olgan. Juda katta, yorug' va shinam qiroatxonada professor-o'qituvchilarni, ilmiy xodimlarni, doktorantlatni hamda talabalarni uchratish mumkin. Xushmuomala va chaqqon kutubxonachilar kerakli kitoblarni tezda topib berishadi. Bu yer talabalarning eng sevimli maskaniga aylangan.

-

Virtual kutubxona

Virtual soʻzining maʼnosi, bu tasavvur qilishdir. Virtual kutubxona bu odatdagi kutubxonaning abstrakt koʻrinishidir. Bu kutubxonada kitoblar, jurnallar va roʻznomalar kitob javonlarida emas, balki kompyuter xotirasida joylashgan boʻladi. Bu kompyuterlarda yoki kompyuter maxsus qurilmalarida raqamli formatda saqlanadigan maʼlumotlar toʻplami: bosma, audio, video va multimedia maʼlumotlaridir. Maʼlumotlar hajmiga qarab serverlar bitta yoki tarmoq bilan bogʻlangan bir necha kompyuterlardan iborat boʻladi. Elektron kutubxonada kutubxonachi boʻlmaydi, shuning uchun zarur kitob yoki maʼlumotni kompyuter xotirasidan siz oʻzingiz qidirib topasiz.

Matnlar ustida ishlash

O'qishlar har xil bo'ladi: birov ermak uchun o'qiydi, birov hordiq chiqarish uchun, birov o'qiyotgan kitobini ilmiy tahlil qilish uchun, birov bo'lak mashg'ulot bo'lmaganidan vaqt o'tkazish uchun, birov asardagi voqeaga, qahramonning taqdiriga qiziqib o'qiydi. Shuning uchun atrofingizga qarasangiz, har xil kitobxonni ko'rasiz: kimdir tramvayda, metroda kitobga tikilgan, kimdir navbatga turganida, sumkasidan xatcho'p solingan kitobni olib ochadi, birov xiyobonda, qosh qorayib qolgan bo'lsa ham, kitob varag'idan ko'z uzmaydi... (A. Muxtor)

Tarixni o'rganish va ma'naviyatni oshirishda kitobning roli beqiyosdir. Kitob insonning eng samimiy do'stidir, u umri davomida kitobdan har mavzuga javob topa oladi

Tarjima mashqi

Книги в нашей жизни

Все всегда начиналось с книги. Сначала нам нравилось держать её в руках, перелистывать страницы, рассматривать картинки и ощущать тайну, которую скрывали тогда ещё незнакомые письмена. А потом книга по-настоящему раскрывалась перед нами, и черные значки на белом фоне обретали смысл и превращались в нашем сознании в причудливые картины. Для кого-то книги всегда остаются верными спутниками жизни, а кто-то волей или не волей утрачивает с ними связь. Мы не знаем, насколько далеко пойдет научно-технический прогресс, и окончательно ли любовь к чтению погаснет но мы знаем точно – чтение книг делает нас лучше.

Lugʻat

Bilim – знания

Kitob – книга

Veminnat – бескорыстно

Olihimmat – великодушный

Begaraz – беспристрастный

Qudrat – мощь

Tafakkur qanoti – крылья мысли

Zerikarli – скучный

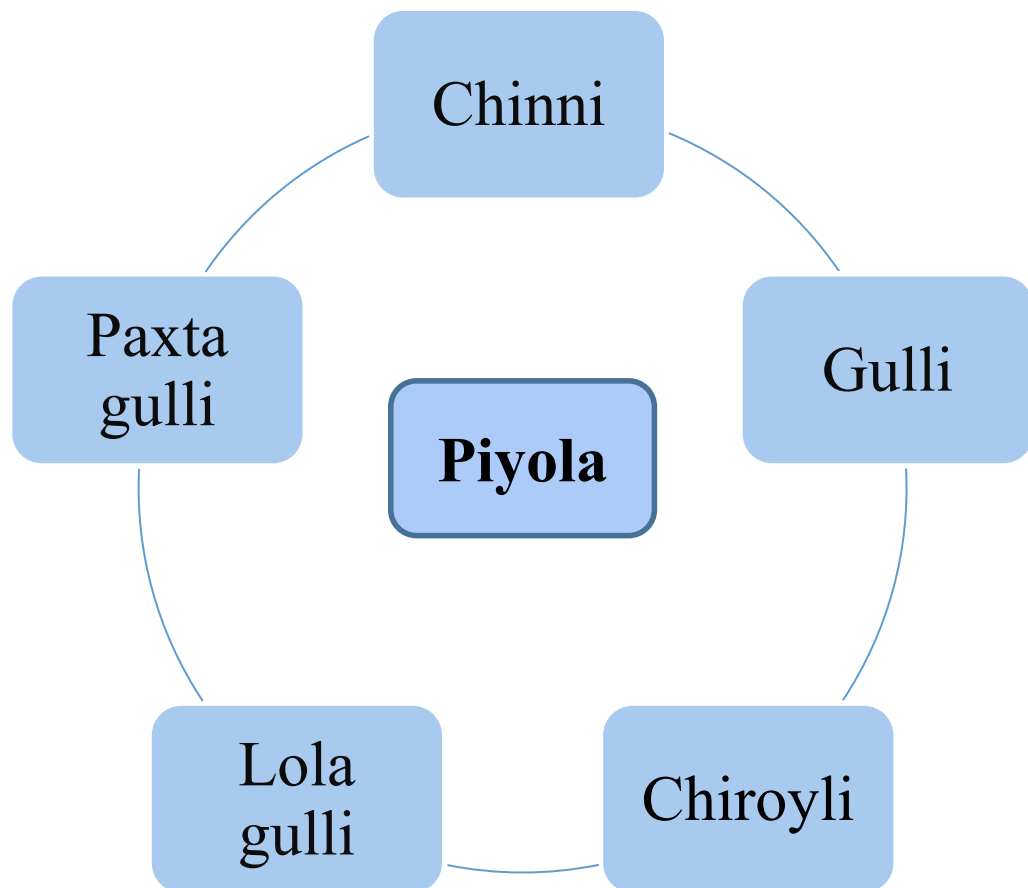
Ardoqlamoq – беречь, лелеять

Tarbiya - воспитание

Berilgan soʻzlar yordamida gap tuzing

4. Erkin va turg'un birikmalar

Soʻz birikmasida soʻzlar oʻzaro erkin bogʻlangan boʻladi, tushuncha anglatadi. Soʻz birikmalaridagi soʻzlarni erkin bogʻlangani uchun almashtirish mumkin.

Iboralarning eng asosiy belgilari

• Iboraning tarkibida ikki yoki undan ortiq soʻzlar qatnashgan boʻladi

• Ibora turgʻun birikma sifatida erkin birikma bilan faqat omonimlik holatda boʻladi

• Ibora yaxlit bir lugʻaviy maʼnoni ifodalaydi, sintaktik vazifada keladi

• Iborani faqat yaxlitligicha almashtirish mumkin

• Iboraning tarkibidagi soʻzlar oʻz leksik maʼnolarini yoʻqotgan boʻladi

• Iborani boshqa tillarga soʻzma-soʻz tarjima qilib boʻlmaydi, yaxlitligicha tarjima qilinadi

TURG‘UN(BARQAROR) BIRIKMALAR

Ikki va undan ortiq so‘zlarning barqaror munosabatidan tashkil topgan, nutq jarayoniga tayyor olib kiriluvchi, til egalari xotirasida imkoniyat darajasida mavjud bo‘lgan til birliklari barqaror (turg‘un) birikmalar deyiladi. Barqaror birikmalarning eng xarakterli belgilari quyidagilar:

- nutq jarayoniga qadar tilda mavjudlik: nutqqa tayyor holda olib kiriladi;
- ma’no butunligi;
- tuzilishi va tarkibining barqarorligi.

Barqaror birikmalardan o‘rinli foydalanish nutq go‘zalligini ta‘minlaydi, shuning uchun ular nutqimiz ko‘rki hisoblanadi. Barqaror birikmalarni o‘rganuvchi tilshunoslik bo‘limi paremiologiya (lot. parema - “barqaror”, logos – “ta’limot”), barqaror birikmalar lug‘atini tuzish muammolarini o‘rganuvchi bo‘lim esa paremiografiya (lot. parema - “barqaror”, grafho - “yozmoq”) sanaladi

BARQAROR BIRIKMALAR TASNIFI

*Frazeologizmlar
(iboralar)*

*Maqol va
matallar*

*Hikmatli soʻzlar
(aforizmlar)*

FRAZEOLOGIK BIRLIKLARNING TURLAR

Frazeologizmlar gap tarkibida yaxlit holda bitta soʻroqqa javob boʻladi va bitta gap boʻlagi vazifasida keladi, nutqni taʼsirchan, jozibali qiladi.

Frazeologizmning semantik tuzilishi (maʼno imkoniyatlari) frazeologik maʼno va qoʻshimcha maʼno boʻyoqdorligi (ottenka)dan iborat boʻladi. Belgi, harakat kabilar haqida frazeologizm ifodalaydigan maʼlumot frazeologik maʼno deyiladi. Frazeologik maʼno obrazlilik bilan leksik maʼnodan farq qiladi.

Frazeologizmlar mohiyat eʼtibori bilan asosan soʻzlashuv va badiiy nutqqa xosdir. Ulardagi boshqa uslubga xos chegaralanishlar esa maʼlum muddat keyin yuzaga keladi. Masalan, birgina *oʻlmoq* maʼnosini anglatadigan yuzga yaqin frazeologizmlar sinonimik qatorining paydo boʻlishi ularning vazifaviy chegaralanish imkoniyatini tugʻdiradi. Masalan, bu tizimga kiradigan *olamdan oʻtmoq, dunyodan oʻtmoq, omonatini topshirmoq, qulogʻi ostida qolmoq, jon bermoq* shakllari soʻzlashuv uslubida ishlatilsa, *vafot etmoq, hayotdan koʻz yummoq, dunyodan koʻz yummoq, hayot bilan vidolashmoq* kabilar ilmiy, ommabop va rasmiy uslublarda uchraydi. *Alloh rahmatiga yoʻl tutmoq, shahodat sharobini ichmoq, dorilfanodan dorilbaqoga rixlat qilmoq* singarilar esa badiiy matnga tegishlidir.

Frazeologizmlar

Sinonim

Yoqasini
ushlamoq –
hayratda qolmoq

Antonim

Yerga urmoq –
ko'kka ko'tarmoq

Omonim

Boshga ko'tarmoq
– e'zozlamoq yoki
shovqinsolmoq

Paronim

Ko'zi tushdi –
ko'z tushdi

Topshiriq

Otni qamchilamoq, otning qashqasiday, oshig‘i olchi, popugi pasaymoq, yuzi yorug‘ bo‘ldi, to‘ydan oldin nog‘ora chalmoq, tuyaning dumi yerga tekkanda, tuyaning ustida ham it qopadi, to‘nini teskari kiyib olmoq.

Namuna: *Rustamning do‘stlari oldida yuzi yorug‘ bo‘ldi*

Berilgan iboralarning ma‘nolarini izohlang va gaplar tuzing.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

Asosiy adabiyotlar:

1. Abduraxmonova M., Fattoxova D., Xalmuxamedova U., Inogamova N., Egamberdiyeva N. O'zbek tili (o'quv qo'llanma). – Toshkent: “Mumtoz so‘z”, 2018.
2. Husanov N., Xo'jaqulova R., Dilmurodova N. O'zbek tili (o'quv qo'llanma). – Toshkent: TMI, 2017. – 336b.

Qo'shimcha adabiyotlar:

1. Muhiddinova X., Salisheva Z., Po'latova X. O'zbek tili (oliy ta'lim muassasalari rus guruhlar uchun darslik). – Toshkent: O'qituvchi, 2012. – 288 b.
2. Normatova Sh., Abduraxmonova M., O'zbek tili (darslik). – Toshkent: JIDU, 2014. – 192b.
3. Yuldasheva Sh., Kabulova D., Sobirova M. O'zbek tili (o'quv qo'llanma). – Nukus: Bilim, 2013. – 156b.